

Journal of Social Intervention: Theory and Practice –
2023 – Volume 32, Issue 3, pp. 63–70
<http://doi.org/10.18352/jsi.786>

ISSN: 1876-8830

URL: <http://www.journalsi.org>

Publisher: Rotterdam University of Applied Sciences
Open Access Journals

Copyright: this work has been published under a
Creative Commons Attribution-Noncommercial-No
Derivative Works 3.0 Netherlands License

Kees Vuyk. **De feilbare mens. Waarom ongelijkheid zo
slecht nog niet is.** Utrecht: Uitgeverij Ten Have, 2019,
€24.99, pp. 256. ISBN 9789025907372.

BOOKS

CHARLOTTE VISSENBERG

Charlotte Vissenberg, associate lector bij het Lectoraat Klantenperspectief in Ondersteuning en Zorg, hogeschool Windesheim in Almere. Charlotte coördineert projecten die zich richten op veerkrachtig opgroeien en opvoeden. E-mail: c.vissenberg@windesheim.nl

HET OMARMEN VAN ONGELIJKHEID ALS UITGANGSPUNT

Het realiseren van de belofte van gelijke kansen voor iedereen, is verder weg dan ooit. De kloof tussen theoretisch en praktisch opgeleiden wordt steeds groter. Volgens psycholoog en filosoof Kees Vuyk komt dit door een ideaal van gelijkheid, dat verkeerd heeft uitgepakt. Zijn uitgangspunt is dat mensen *niet* gelijk zijn. Als samenleving zouden we daar meer oog voor moeten hebben. Voortbordurend op zijn eerder verschenen boek *Oude en nieuwe ongelijkheid*, doelt Vuyk op het verschil in intelligentie tussen mensen (Vuyk, 2017). Volgens Vuyk is er sprake van een nieuwe ordening waarbij volk en elite zich onderscheiden op basis van intelligentie.

DE KEES
VUYK
FEILBARE
MENS
WAAROM
ONGELIJKHEID
ZO SLECHT
NOG NIET IS

Ten Have

BOOKS

Het gelijkekansenbeleid, door Vuyk verheffingspolitiek genoemd, draagt in sterke mate bij aan dit onderscheid, omdat het ongelijke startposities van mensen negeert. Het gelijkheidsideaal waarop het beleid gestoeld is, berust op een mensbeeld, waarin ieder individu verantwoordelijk is voor zijn eigen succes. Het (onbedoelde) resultaat van het streven naar meer gelijkheid is een drastische toename van de sociaal-economische ongelijkheid.

In zijn boek betoogt Vuyk dat niet de verschillen van belang zijn, maar de wijze waarop de samenleving omgaat met deze verschillen. Na een uiteenzetting over de oorsprong en geschiedenis van het gelijkheidsdenken en de daarbij behorende politiek, laat hij zien dat het erkennen van verschillen kan inspireren tot een samenleving waarin mensen elkaar, juist vanwege deze verschillen, nodig hebben. Daartoe presenteert hij een ander mensbeeld, 'de feilbare mens', als een meer realistische en stevige basis voor een rechtvaardige samenleving. In het tweede deel van het boek levert hij een eerste aanzet voor deze feilbare mens, als reactie op het huidige liberale, competitieve mensbeeld. In het laatste deel reflecteert hij vanuit deze inzichten op onder andere het onderwijs, het christendom en de politiek.

DEEL 1: HET ONTSTAAN VAN DE GELIJKHEIDSGEDACHTEN

In het eerste deel laat Vuyk zien dat de oorsprong van ons huidige mensbeeld, het concept van het individu en het gelijkheidsideaal terug te leiden zijn tot de opkomst van het christendom: ieder mens heeft een gelijke relatie tot god, en is daarmee elkaars gelijke. Met deze ontwikkeling ontstond ook het ideaal van uniciteit en authenticiteit; het zich onderscheiden van anderen werd de kern van burgerschap. Tijdens de industriële revolutie groeide de onvrede over de ontstane verschillen, ongelijkheid werd iets dat verklaard en gerechtvaardigd moest worden. Het onderwijs en de politiek speelden hierop in door het centraal stellen van mogelijkheden tot zelfontplooiing en emancipatie. Na de Tweede Wereldoorlog kreeg het gelijkheidsdenken een nieuwe impuls, dit leidde tot het verder uitbouwen van de verzorgingsstaat. Aan het eind van de 20ste eeuw kwam deze verzorgingsstaat onder druk te staan. De rol van de overheid werd gezien als het garanderen van gelijke kansen, maar het benutten van deze gelijke kansen was de eigen verantwoordelijkheid van de burger.

In dit licht benoemt Vuyk het ontstaan van de meritocratie: niet waar je vandaan komt, maar de wijze waarop je je verdienstelijk maakt in de maatschappij, is van belang. De meritocratie kenmerkt zich door allerlei competities waarin maatschappelijk succes, maar ook falen, worden gezien als eigen verantwoordelijkheid. De politiek van gelijke kansen gaat uit van kwaliteiten die mensen

niet in gelijke mate bezitten. In ons kapitalistisch systeem staat niet gelijkheid, maar het negeren van deze verschillen centraal, aldus Vuyk. Paradoxaal genoeg leidt zo het gelijkheidsideaal tot een samenleving waarin individuen tot doel hebben van hun eigen leven een succes te maken, met meer ongelijkheid en maatschappelijke onrust tot gevolg.

Vuyk betoogt dat het streven naar het verkleinen van de invloeden van de sociale omstandigheden waarin mensen geboren worden, niet heeft geleid tot meer gelijkheid, wat laat zien dat er meer speelt dan sociale omstandigheden alleen. Eigenschappen als leervermogen en intelligentie zijn volgens hem grotendeels aangeboren (Vuyk, 2017). De verheffingspolitiek negeert deze verschillen en gaat er onterecht vanuit dat mensen kwaliteiten bezitten, die ze in werkelijkheid ontberen. Vuyk vindt dat de samenleving er niet is om kwaliteiten van mensen tot uitdrukking te laten komen, opdat zij zich van elkaar kunnen onderscheiden. Falen is onderdeel van het leven, mensen hebben elkaar en een gemeenschap hard nodig. Hij pleit daarom voor het centraal zetten van het falen van de mens: de 'feilbare mens' als uitgangspunt.

DEEL 2: DE FEILBARE MENS

In deel twee zet Vuyk het mensbeeld van de feilbare mens uiteen aan de hand van de filosofie en sociologie. Zo komen het menselijk falen en overlevingsstrategieën, verschillende denksystemen, en de invloed van social media aan bod.

De aangeboren verschillen tussen mensen als het gaat om aanleg en talenten, leiden aan de ene kant tot competitie en strijd, maar zij brengen mensen ook samen. Daarom meent Vuyk dat, hoewel het idee van gelijkheid onmogelijk lijkt en de huidige politieke uitwerking van het gelijkheidsdenken ontspoord is, het toch belangrijk is naar het ideaal van gelijkheid te blijven streven.

Hij sluit af met drie uitgangspunten van de feilbare mens. Ten eerste zijn mensen gedoemd te falen en moeten we ons daar meer van bewust zijn. Ten tweede is meer inzicht nodig in de wijze waarop mensen gevormd zijn door de gemeenschap waarin zij zijn opgegroeid, en in de manier waarop zij iets terug kunnen geven aan deze gemeenschap. Tot slot roept Vuyk op om te erkennen dat "de meeste mensen maar wat aanmodderen". Dit mensbeeld zou de basis moeten zijn voor het samenleven en niet het huidige mensbeeld waarin mensen individueel verantwoordelijk zijn voor hun eigen succes.

DEEL 3: EEN SAMENLEVING VAN ONGELIJKEN

In het laatste deel van zijn boek past Vuyk de uitgangspunten van de feilbare mens toe op de verschillende domeinen waarbij zijn reflecties op het onderwijs, het christendom en de politiek voor het thema kansengelijkheid het meest relevant zijn.

Beter onderwijs voor alle opleidingsniveaus

Volgens Vuyk fungeert het onderwijs met name als een instrument voor het opsporen en versterken van verschillen in intelligentie en leervermogen. Het onderwijs maakt momenteel met name duidelijk wie voor welke vervolgopleiding geschikt is. Hij nuanceert daarbij het beeld dat de kloof in het onderwijs voornamelijk verklaard kan worden door het opleidingsniveau van ouders en geeft aan dat er onvoldoende rekening wordt gehouden met een verschil in intelligentie en leervermogen. Hij vraagt zich daarbij af of we er als samenleving bij gebaat zijn iedereen een havo of vwo-diploma te gunnen. Dit streven leidt volgens Vuyk alleen maar tot een devaluatie van diploma's, omdat in de huidige competitie steeds meer leerlingen deze diploma's met veel moeite, hangen en wurgen behalen.

Vuyk meent dat het uitstellen van de selectie naar opleidingsniveau er niet toe zal leiden dat talenten beter tot uiting kunnen komen. Volgens Vuyk zijn deze talenten wel helder rond het twaalfde levensjaar, maar zouden we leerkrachten beter in staat moeten stellen ze te herkennen. Vuyk is een voorstander van latere selectie om een andere reden. Dit stelt kinderen namelijk in staat hun talenten te gebruiken in een samenleving waar zij mensen tegenkomen met andere capaciteiten. Bij vroegselectie en het daarbij naar opleidingsniveau gescheiden vervolgtraject, ontwikkelen kinderen zich individueel wellicht optimaal, maar leren zij niet samen te leven met anderen. De klassieke verheffingsaanpak is gericht op het beter en vaker bijscholen, het 'verheffen' van lageropgeleiden. Vuyk geeft aan dat het juist in de scholing aan hoogopgeleiden, met name in het voortgezet onderwijs, ontbreekt aan onderwijs over samenleven. Hij pleit daarom voor een middenschool waar alle niveaus samenwerken. Dit zal volgens hem leiden tot meer diversiteit aan intelligentie en meer waardering voor praktische beroepen en het ambacht.

Elementen van het christendom als basis voor de samenleving

In het christendom staan de erkenning van het menselijk tekort en de noodzaak tot gemeenschapszin centraal, waarbij het individu en het collectief in elkaars verlengde liggen. Het

individu ziet het collectief niet als instrument voor de eigen groei, en het collectief vraagt niet om het opgeven van de eigenheid van individuen, maar om een investering zodat iedereen in het collectief sterker wordt. Dit is een van Vuyk's belangrijkste inspiratiebronnen voor de feilbare mens.

In dit deel reflecteert Vuyk op twee elementen uit het christendom die volgens hem kunnen bijdragen aan het verbeteren van de institutionele inbedding van gelijkheid. Ten eerste pleit hij voor het opnieuw vormgeven van gezamenlijke feesten, met aandacht voor het menselijk falen en samenhang als uitgangspunt. Ten tweede laat hij zich inspireren door het zelfbestuur van parochies. In navolging hiervan pleit Vuyk voor een verdere decentralisatie van de zorg, voorbij het niveau van de gemeente. Hij stelt voor de zorg te organiseren in gemeenschappen van duizend tot vijftienhonderd burgers, waarbij de eis van zelfredzaamheid niet aan het individu, maar aan de gemeenschap gesteld wordt. Het bestuur van de gemeenschap vindt plaats bij toerbeurt door verschillende mensen, wat zorgt voor een kleine afstand tussen zorgvrager en bestuur, en de kwaliteit ten goede komt.

Een pleidooi voor een trage politiek

Volgens Vuyk vormen de huidige politieke partijen niet langer een echte volksvertegenwoordiging. De politiek is steeds meer voor echt geïnteresseerden of hoogopgeleiden die er hun beroep van gemaakt hebben. Mensen in de politiek groeperen zich vaak met gelijkgestemden, waardoor andere meningen voor hen onzichtbaar zijn en niet gehoord worden. Het ontbreekt aan onderling vertrouwen. Vuyk pleit voor een trage politiek. Politici zouden hun verhaal zo moeten communiceren dat daadwerkelijk alle kiezers bereikt worden en er een gesprek op gang komt. In een samenleving van ongelijken is vertragen een van de belangrijkste functies van de politiek, waarbij hij aangeeft:

'Een goede samenleving is niet een samenleving die almaar vooruit gaat. Het is een samenleving waarin iedereen meedoet en momenten van vertraging en bezinning ervoor zorgen dat wat de vooruitgang oplevert rechtvaardig over alle mensen wordt verdeeld' (Vuyk, 2019, p. 207).

Het geven van een gelijk deel aan iedereen klinkt rechtvaardig, maar dat hoeft niet zo te zijn. Ongelijke talenten zorgen ervoor dat mensen verschillend met hun deel omgaan met ongelijke uitkomsten als gevolg. Volgens Vuyk zou het doel moeten zijn dat ieder mens in staat gesteld

BOOKS

wordt de eigen ambitie te verwezenlijken. De meeste ambities zijn immers bescheiden. Ook grotere ambities mogen bestaan, maar deze zouden niet het verwezenlijken van kleinere ambities in de weg mogen staan. Een voorbeeld is het doorgeven van kapitaal van generatie op generatie. Dit soort vraagstukken moeten we meer bekijken vanuit het perspectief van de gemeenschap. Een samenleving van feilbare mensen heeft het recht grenzen te stellen aan het begunstigen van de eigen kinderen, wanneer dit geld niet gebruikt wordt voor algemeen nuttige zaken, die allen ten goede komen.

Vuyk geeft tot slot nogmaals aan dat gelijkheid tussen mensen niet bestaat. We worden in sociale omstandigheden geboren, met natuurlijke eigenschappen, die bepalen hoe we ons door de (natuurlijke en sociale) wereld bewegen. We moeten dit niet negeren of ernaar streven hiervan onafhankelijk te worden, maar ons afvragen hoe we duurzaam met deze afhankelijkheden kunnen omgaan. Daarbij staat het bieden van ruimte voor het creëren van bewustzijn, verantwoordelijkheidsgevoel en vergevingsgezindheid voorop. In een goede samenleving dolen mensen niet rond, maar bestaan structuren waaraan mensen kunnen deelnemen, ieder naar eigen vermogen, rekening houdend met wat ieder wel en niet kan.

CONCLUSIE

Vuyk's historische analyse van het ontstaan van het gelijkheidsdenken en hoe dit vervolgens is ontspoord in politiek en beleid, is zeer verhelderend. Het bevragen van de oorspronkelijke aannames en doelstellingen van beleid gebeurt te weinig, waardoor nieuw beleid vaak slechts inspeelt op de neveneffecten van het vorige beleid (Stellaard, 2023). Vuyk daagt uit tot het opnieuw overwegen van deze aannames. Moeten we nog wel streven naar gelijke kansen voor iedereen, wetende dat mensen 'gelijke kansen' niet allemaal optimaal kunnen benutten, of zou gelijkheid tussen mensen als uitkomst meer centraal moeten staan? Wat beogen we precies met 'gelijkheid' en wat hebben we als samenleving aan steeds meer theoretisch opgeleiden? Wat zijn gelijke kansen in een wereld waar het hebben van succes de enige keuze lijkt?

Ook biedt Vuyk een kritisch perspectief op de verheffingspolitiek. Hij stelt daarbij terecht vast dat het uitgangspunt van de verheffingspolitiek vaak is dat mensen met een meer praktisch opleidingsniveau hun best moeten doen om mensen met een theoretisch opleidingsniveau bij te benen. Hij laat zien dat dit onhaalbaar is en ongewenste effecten heeft, maar beziet dit ook vanuit een solidariteitsvraagstuk, waarmee hij aansluit bij bijvoorbeeld de participatiepedagogiek (Bedding, 2011; Dewey, 1916). Zo laat hij zien dat machtsverschillen en een gebrek aan inspraak van allen ten grondslag liggen aan dit uitgangspunt.

Gezien de zorgwekkende ontwikkeling van de prestatimaatschappij en de invloed daarvan op het mentale welbevinden van jongeren, het afnemen van de bestaanszekerheid en de grote ongelijkheid in het opgroeien in Nederland, is dit nieuwe perspectief zeer relevant (Franken & Van der Zanden, 2022; Kuiper, 2021; Schoemaker et al., 2019). Vuyk's boek biedt een zorgvuldige analyse van de onbedoelde effecten van het gelijkheidsdenken en de noodzaak van een nieuw mensbeeld. Hij schakelt continue van bevindingen op het niveau van het individu naar implicaties van deze bevindingen op het niveau van de maatschappij, en omgekeerd. Dit maakt van het boek een samenhangend, realistisch, en daarmee hoopvol, betoog met concrete aanknopingspunten voor het nadenken over en het vormgeven van meer gelijkheid in de samenleving.

Dat het bieden van gelijke kansen aan iedereen niet voldoende is, is niet nieuw (Grootegoed et al., 2022). Ook is al langer bekend dat het continue streven naar economische groei niet langer houdbaar is (Kaulingfreks et al., 2021; Peeters, 2015). Een gebrek aan consistent, langdurig (langer dan een regeringsperiode), domeinoverstijgend beleid ligt aan het toenemen van kansenongelijkheid ten grondslag. Vuyk's pleidooi voor een trage politiek, met als uitgangspunt het kunnen verwezenlijken van de eigen ambities door allen, is hierbij verfrissend. Hij stelt terecht dat wanneer we als samenleving dit soort complexe vraagstukken willen aanpakken, we moeten beginnen bij het begin: het anders vormgeven van onze politiek met meer democratisering van inspraak, meer aandacht voor het collectieve gedachtengoed en solidariteit.

Deze uitgangspunten bieden tot slot interessante inzichten voor professionals werkzaam in het sociale domein. Welke normen stellen we bijvoorbeeld aan gezinnen met meervoudige complexe problemen en waar zijn deze normen op gebaseerd? Is het voor deze gezinnen mogelijk ooit zonder hulpverlening te kunnen, als wij ons vast blijven houden aan deze normen? Vuyk daagt uit om zowel naar het individu in de maatschappij te kijken, als naar de wijze waarop de maatschappij zich verhoudt tot het individu. Is het in dit licht realistisch zelfredzaamheid, eigen regie en met name individuele interventies centraal te zetten, of dragen we daarmee vooral bij aan gevoelens van falen?

Dit boek kan gezien worden als een uitnodiging tot meer politiserend handelen door sociaal werkers. De uitgangspunten van dit boek nodigen uit tot kritische reflecties op het (overheids) beleid en datgene wat in dit kader van professionals gevraagd wordt. Vuyk laat zien dat het gesprek over gelijke kansen en de praktijk die daarmee gepaard gaat, gebaat is bij kritische professionals en een kritische en normatieve onderzoeksagenda (Vissenberg, 2023).

REFERENTIES

- Berding, J. W. A. (2011). *John Dewey over opvoeding, onderwijs en burgerschap. Een keuze uit zijn werk*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Dewey, J. (1916). *Democracy and education. An introduction to the philosophy of education*. New York: Macmillan.
- Franken, M., & Van der Sanden, P. (2022). *Bestaanszekerheid onder druk. De stand van zaken*. Utrecht: Movisie.
- Groetegoed, E., Winsemius, A., Noordegraaf-Eelens, L., & Dannenberg, E. (2022). Gezondheidsachterstanden aanpakken bij de bron: minder leefstijl, meer bestaanszekerheid. *TSG-Tijdschrift voor gezondheidswetenschappen*, 100(1), 32–33.
- Kaulingfreks, F., Walraven, G., Sieckelink, S., Bombosch, B., De Brabander, R., & Van Dijk, M. (2021). *Perspectieven op veerkracht: een inleiding voor professionals in het sociaal domein*. Amsterdam: Inholland.
- Kuiper, R. (2021, 23 juli). In de wieg al op achterstand: bij baby's van 4 maanden is de ongelijkheid reeds te zien. *De Volkskrant*. Geraadpleegd op 29 augustus 2023, van <https://rb.gy/s23nn>.
- Peeters, J. (2015). *Veerkracht en burgerschap. Sociaal werk in transitie*. Berchem: EPO.
- Schoemaker, C., Kleinjan, M., Van der Borg, W., Busch, M., Muntinga, M., Nuijen, J., & Dedding, C. (2019). *Mentale gezondheid van jongeren: enkele cijfers en ervaringen*. Utrecht: RIVM.
- Stellaard, S. (2023). *Boemerang beleid. Over de aanhoudende tragiek in passend onderwijs en jeugdzorgbeleid*. Amsterdam: Boom bestuurskunde.
- Vissenberg, C. (2023). *Met een goede trampoline spring je hoger*. Almere: hogeschool Windesheim.
- Vuyk, K. (2017). *Oude en nieuwe ongelijkheid. Over het failliet van het verheffingsideaal*. Utrecht: Klement Uitgeverij.
- Vuyk, K. (2019). *De feilbare mens. Waarom ongelijkheid zo slecht nog niet is*. Utrecht: Uitgeverij Ten Have.